

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Hieronymi Lagomarsini Orationes Publice Dictæ Florentiæ

Lagomarsini, Girolamo

Augustae Vindelicorum, 1752

Hieronymi Lagomarsini è. Soc. Jesu, Pro Publicis Scholis Oratio II. Habita Florentiæ IV. Kal. Februarias Anno MDCCXXXVIII. Coram Francisco Maria Ginorio, Fæsulanorum Pontifice.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-68647](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-68647)

HIERONYMI LAGOMARSINI è Soc. JESU,

PRO

PUBLICIS SCHOLIS

ORATIO II.

HABITA FLORENTIÆ

IV. KAL. FEBRUARIAS ANNO MDCCXXXVIII.

CORAM

FRANCISCO MARIA GINORIO,
FÆSULANORUM PONTIFICE.

Publicarum Scholarum defensionem, à me superiore anno institutam, atque ex hoc ipso loco susceptam, meministis, ut opinor, Florentini, ità propter summam rerum dicendarum copiam ac varietatem, non potuisse unica oratione universam comprehendere; ut, quum tria proposuissem, de quibus dicerem, vix unum illud, quod primum in partitione fuerat, de Magistrorum genere ac mutationibus, explicârim: reliqua autem duo, de diuturnitate docendi, deque morum corruptela, omnino intacta reliquerim. Quod quum ità tum accidisset, sic tamen putabam fore, facillè ut reliquas criminationes illas altera dumtaxat actione complecterer, & utrique satis commodè uno atque eodem tempore responderem. Verùm, quum ad eas ipsas defensionem meam compararem, omniàque, quæ in re essent, satis adtento animo nuper inquirerem, digererem, expenderem, adornarem, ità se mihi multa in illa commentatione obtulerunt, ut, nisi suscepto patrocinio deesse velim, tribus omnino actionibus, quod reliquum causæ est, mihi esse absolvendum intelligam. Nam diuturnitatis quidem refutatio non nisi bipartita esse potest. Quum enim plurimos, & verè ut dicam, plerosque, hac quidem

dem tempestate, diutiùs, quàm oporteat, in publicis Scholis versari, nec satis umquam eruditos evadere adolescentes constet: duo certe illa præstare atque efficere debeo, ut & id non esse publicis Scholis adscribendum ostendam, & veras hujus ipsius rei causas investigem ac proferam: quò, iis repertis atque enunciatis, neque ullus in animis hominum scrupulus aut dubitatio relinquatur, & ab hujus criminis suspicione publicas abesse Scholas magis ac magis intelligatur. Itaque duplex mihi actio ex una illa criminatione nascetur: quarum altera in purgatione criminis, altera in diuturnitatis hujus causarum investigatione versabitur. Tertia denique illa omnium gravissima adcedet actio de moribus. Verùm duo hæc quidem aliàs: nunc primum illud, si placet, de docendi diuturnitate videamus

Nimis diu in Scholis publicis detineri Juventutem queruntur. Si Scholarum ipsarum id vitiò contingit: gravis sanè querela, justa reprehensio, res ipsa denique omni animi adversione providenda atque emendanda. Neque enim aut tam longum est homini ad vivendum spatium à natura concessum, aut tam modica hujus ipsius vitæ occupatio est, ut non vel in unius anni jactura damni plurimum fiat. Si non publica, sed privata juventutis institutione hoc adsequimur, ut aliquot annos, aut etiam menses, otio ac cessationi, hoc est, morti cuidam demtos, agendo aognoscendòque, id est, veræ hominis vitæ, addere possimus: valeant doctores publici, gymnasia autem publica non claudantur modò, verùm etiam disturbentur. Non juvenus propter gymnasia, sed propter juventutem gymnasia sunt: huic illa oportet, non hanc illis adcommodari. Potior sit omnium ratio, quàm paucorum: nec consuetudini, sed utilitati publicæ serviatur. Equidem, quod ad me adinet, provinciam hanc docendi meam, quam jamdiu maximas inter ærumnas gero, non modò non invitus, sed lætus atque ala-

cer deponam. Videbor mihi aliquando liber, si meis me litterulis sine interpellatoribus dederò: & aliquid fortasse discere incipiam, quum alios docere destitero. Magnam habebò privatis doctoribus gratiam, qui me hoc onere, quod vix ferre jam possum, levabunt; nec minorem meorum auditorum parentibus, qui, quò celeriores liberis suis cursus doctrinarum præstent, moram mihi omnem ad easdem inflammato studio ab ipsa pueritia contendenti, removebunt. Probo consilium; propositum laudo; & egregiam istam nullas in vita negligendi litteras voluntatem, ac tamquam avaritiam temporis, vehementer esse commendandam puto. Placet vox illa mihi parentum, & cum plenam charitatis erga liberos tum etiam sapientissimam judico. Volumus, inquiunt, grammaticos esse liberos nostros, volumus esse rhetoricos: sed mathematicos, sed philosophos, sed theologos, sed reliquis doctrinis omnibus instructos esse non volumus. Neque ulla pars vitæ studiis vacet, neque omnis uni studio ætas ad dicatur. Prima celeriter percurrantur, ne nimis serò ad extrema veniatur. Ut non multum ad carceres hæseris, haud multum tibi admodum, ad metas ut pervenias, supererit. Non igitur in Scholis publicis juvenus misera consenescat: non in grammaticis, non in rhetoricis pars vitæ maxima, ac verò optima consumatur: suum etiam reliquis disciplinis tempus, suum studium, suaque opera tribuatur.

Hæc qui commemorari audièrit, & tam seriò greviterque agi à plerisque parentibus animadverterit; profectò cum illos præclare sentire magnificèque loqui intelliget, tum illis obtemperandum, eorumque egregiam hanc voluntatem omni ope adjuvandam existimabit. At verò quum idem deinde videat, dimissos è Scholis publicis adolescentes non ad alias facultates ferme contendere, sed, omni omnium litterarum abjectâ curâ, vel malè agere, vel agere id unum, nihil ut agant: sanè miretur, quid tantopere properato opus esset;

esset; cur nihil longius parentibus videretur, quàm ut illi, sæpæ nondum satis eruditi, è gymnasiis excederent; cur denique non eam partem ætatis, quæ maximè proclivis ad vitia est ac lubrica, maluerint à suis sub Magistrorum liberali disciplina, quàm in licentia, otio desidiaque consumi:

Quotus enim quisque est ex iis, qui tam celeriter gymnasia reliquerunt, aut, ut ipsi loquuntur, studiorum curriculum confecerunt, quibus non hæc ipsa studia, non cupiditatem ac sitim, ut fieri oportebat, incendisse, sed fastidium ac fatietatem adtulisse videantur? Num eruditorum coetus celebrare, num commentari, num scribere eos aliquid, num denique lectitare scriptores ullos, nisi si fortè aut Marinum, aut Guarinum, aut aliquem eorum similem suspicamur? non eos tota passim urbe composito ac delibuto capillò, mollissimo incessu, muliebri propè cultu concurrare? non matronarum cathedris aut curribus hærerè? non ludis, non spectaculis omnibus interesse? non etiam popinas ac tabernas frequentare? non amoribus inretitos? non voluptatibus captos? non are alieno obligatos, atque adeò pressos videmus? Unum modò habent, in quo reprehendi non possint. Nam vigilantes esse audio; qui quidem totas noctes in alea choreisque consumant. Si qui autem aut equis, aut canibus, aut gladiis, au fidibus delectantur; ii demum esse aliquid, ac multum quidem agere existimantur. Et verò non planè nihil agunt, suntque in eo ipso, quod agunt, quantum id cumque est, si non laudandi, at certè ferendi. Sed videtis, quomodo desciverint, & in pejus lapsa sint omnia: siquidem quæ vitia non sunt, eas virtutes ducimus, & in laude ponimus, quæ vix vituperationem effugiunt. Nam certè & equitare, & venari, & digladiari, canere non multum veræ laudis habent, iisque esse impensius deditum haud multò est plus, quàm esse in ipsis occupationibus o-

sapientia

O 3

tiosum,

tiosum, sive in ipso otio occupatum. Verè igitur mihi videor esse dicturus, quidquid longioris temporis in hac quidem vivendi ratione (quæ tantum à consuetudine institutòque majorum deflexit, ut non iis, sed aut Ægyptiis, aut Asianis, aut Sybaritis, aut si quæ delicatiores molliorèsq; fuisse gentes memorantur, prognati esse videamur) quidquid, inquam, longioris temporis in adolescentium institutione consumeretur, non id bonis ullis artibus aut doctrinæ, sed deliciis, sed voluptatibus, sed, ut levissimè dicam, otio atque inertix subductum iri. Quæ quum ita sint, utinam hanc mihi facultatem causa daret, ut possem hoc confiteri: diutiùs, quàm addiscendis litteris esset satis, adolescentes à Scholis publicis detineri. Hoc ego crimen non reformidarem, sed libenter agnoscerem, nec modò non refutandum, sed mihi præ me ferendum putarem. Quum enim morum potior ac probitatis, quàm eruditionis cura esse debeat, præstetque improbis ac noxiis civibus carere, quàm litteratis hominibus abundare rempublicam: quid ad publicarum Scholarum decus ac laudem commemorari à me inlustrius posset, quàm eas hoc in hac vita moribusque præstare, ut quantum moræ in docendo juventutis eruditioni adferunt, tantum temporis adultioris ætatis licentiæ, aut certè inertia detrahatur? Sed non licet tantum bonitatis atque splendoris causæ adrogare: non possum Scholis publicis diurnitatem in docendo istam salutarem, non singulare in rempublicam beneficium meritumque tribuere. Id igitur sumamus, eoque contenti simus, quod simplex veritatis ratio, & causa ipsa concedit. Neque enim ejusmodi illa est, ut, nisi mendacio nixa, non possit firmitate sua ipsaque veritate consistere. Nego longiora, quàm addiscendis litteris necesse est, in Scholis publicis disciplinarum esse curricula: nego domestica privati cujusquam doctoris institutione fieri contractiora.

Atque

Atque hoc quidem posterius cum illa exceptione dictum intelligi volo, ut, si publicæ institutioni privata adjungatur, atque altera ab altera mutuò vicissimque adjuvetur, non negem multum tanè id ad discendi celeritatem conferre: illa modò præscriptio in hoc genere cautioque adhibeatur, in eoque sita esse omnia existimentur, ut, non solùm non contraria, sed ne diversa quidem alia ab alio doctore tradantur; & ut privatus ille non princeps ac dux in instituendo sit, sed veluti quidam administer ac comes: & tamquam partium secundarum se esse actorem patiat. Hæc si fiant, si domesticus hic suam ad illius publici institutionem adcommoedet, si eadem discuntibus ab utroque inculcentur, si domestici operis, si scholastici ratio repetatur, si denique id agatur, ut, quæ in publicis puer Scholis didicerit, ne ea per negligentiam socordiamque domi dediscat: absolutissimum fore opus censeo, nec quidquam ad doctrinam celeriter adripiendam fieri posse adcommoedatius puto.

Licet hinc etiam omnes intelligant, id quod superiore actione testatus sum, privatis me non esse doctoribus infensum, quorum in discipulis instituendis operam & vehementer probem, & mihi etiam deposcam ac flagitem. Utinam multos tales nanciscar, qui in excolendis, tamquam agris, adolescentulorum ingeniis, jugum pariter mecum ferre non detrectent. Utinam ea facultas omnibus discipulorum meorum parentibus detur, ut liberis suis privatos etiam adhibere doctores possint. Magna profectò me laboris ac molestiæ parte liberarent (quamquam id est levius, nec, mihi ut tribuatur, postulo) sed certè valde ità liberorum bono studiisque consulerent; valde id ad eam, quam potissimum ipsi spectant discendi festinationem conduceret.

In quo sanè mirandum est, vehementiùs nos de suis suorumque commodis laborare, quàm ipsos; nec nobis tamen parem gratiam pro tam liberali voluntate singularique studio referri.

referri. Nam nos quidem, quò citiùs instituere eorum liberos atque erudire possimus, privatorum doctorum operam ac ministerium ultro advocamus: ipsi nostram operam adspernantur atque rejiciunt; maluntque à solis privatis, quàm conjunctim à publicis, in suis liberis erudiendis elaborari: quasi non modò non erudire eos, sed ne conferre quidem aliquid sive ad eorum eruditionem, sive ad erudiendi celeritatem possimus, si ad privati doctoris præcepta atque institutionem nostra vox etiam, nostræq; facultatis, & industriæ non nihil adcederet,

Sed nimirum non odiò id nostri, neque quò de facultate nostra secùs, ac nos vellemus, existiment, sed planè amore ac miseratione quadam còmoti impulsique faciunt. Vident confluere undique ad nos plures, quàm ut uni tanto tot erudiendorum oneriferendo pares esse possimus. Vocem profectò ipsam, ne si Stentorea quidem sit, tantæ auditorum frequentia sufficere non putant posse. Nobis parant; nostris viribus ac valetudini consulunt; minùs occupatis atque distentis laborem atque onus imponunt.

Quis non hac tanta tamque inusitata humanissimorum virorum benignitate capiatur? Cujus non publici doctoris animus ac voluntas ad mutuò respondendum tantæ erga se benevolentia, sollicitudini, curæq; excitetur? Nemo, ut opinor, eorum est, qui non eò etiam ægriùs ferat, nequaquam ad se talium parentum liberos mitti, quò magis ad se suaque còmoda intelligit non mittendi causam pertinere. Nobiscum igitur præclare agitur: major nostri ratio, quàm vulgò existimatur, habetur. Redeamus sanè cum iis hominibus in gratiam, à quibus vanis quibùsdem suspicionibùs, fictisque malevolorum ac disseminatis rumusculis abalienati eramus. Nihil est de nostra dignitate aut existimatione detractum: aliquid etiam còmodis nostris est, degendæq; vitæ tranquillitati concessum. Privatis doctoribus timeo. Vereor, ne majus iis onus. quam

quàm quod ferre possint: imponatur. Levare nos labore molestiâque gratum est: gravari eos opprimique non est æquum. Atqui, nisi provisum sit, quantum adsequi conjecturâ possum; debilitentur nimio labore, atque inter opus deficient, necesse est.

Video enim eò illos ferè arcessiri, ubi robusta firmâque ætate florens paterfamilias, amans reipublicæ civis, non infœcundam uxorem superùm benignitate nactus, catervas liberorum patriæ ac gentis incremento procreavit. Nec verò eos genitrix, ut Terra parens Titanas, uno omnes conceptu fatûque fudit. Quamquam omnes multum de parentibus referant, fratresque eos esse germanos vel primò adspectu possis agnoscere: at ætate, at ingeniis, at doctrina differunt. Maximus quidem natu, nec jam impubes ac puer, sed planè juvenis, ceteris, ut ætate, sic etiam eruditione antecellat necesse est. Eum ego rhetoricis institutionibus atque poëticis maturum autumo. Proximus quidem is videtur, qui earumdem facultatum initiis, & mitioribus quibusdam litteris sit atque humanioribus imbuendus. Reliquos deinceps minores illos in grammaticis detinendos omnes exercendosque censeo; sed ita, ut non omnia omnibus æquè conveniant; verum ut minimis prima illa nominum verborumque elementa tradantur; grandiusculi participiorum, gerundiorum, reliquarumque rerum grammaticis illis tamquam mysteriis initientur; tertiis intimior Latinæ syntaxis ratio explicetur. Quid verò festivissimo illo puellularum choro faciemus? Nonne ipso ore gestuque declarant, cupere se etiam ac velle unâ cum fratribus erudi? Easne lanam modò ac colum ancillari ministerio semper tractare patiemur? non indoli naturæque indulgebimus? non honestissimæ voluntati obsequemur? Nolo Pieridas esse mulieres, sed nec planè amusas ac rusticanas evadere. His igitur sua quoque cura impendatur: sciâtque privatus noster recensque doctor, postremum hoc ab se ex-

P.

peti

peti munus atque exigi, ut rationem legendi scribendique puellas etiam duas, tresve, quattuorve doceat.

O miserum atque infelicem, quisquis is est, cui tam multiplex, tam varia, tam impedita procuratio demandatur! O gravem! O ærumnosam! O horribilem vitæ conditionem! Hoc nimirum illud erat, quod verebar, idque animus quasi divinans præfagiebat, fore, uti misericordes isti parentes, qui aliquid ex labore nostro, nostrisque occupationibus, domi suos liberos continendò, deonerare vellent, nimirum iidem ac non ferendum onus in privatos doctores trajicerent atque transferrent. Miseret me certè hominis istius, qui tantis litteris instructus atque abundans, quantas oportet esse ei, qui non unus è multis, sed inter multos propè singularis, à copioso & locuplete patrefamilias conducitur, ut grammaticum, ut poëtam, ut rhetorem, ut mathematicum, si necesse est, ac philosophum apud se agat, primùm totos dies cum pueris puellisque vir gravissimus, & doctissimorum hominum cœtibus sermonibusque adsuetus, versari cogatur: deinde aciem ingenii sui, vimque doctrinæ propè imensam in exiguum arcumque concludat, & facultatem suam in orationibus, poëmatis, theorematisque subtilissimis exercitam, ad levissimas sanè putidulasque præceptiunculas demittat ac contrahat.

Sed quid facias? Ità homines sunt, ut, quæ vitæ conditio acerba tibi ac non ferenda videatur, eadem aliis valde probetur atque expetatur. Dimittamus igitur istos, qui privati magisterii provinciam, tamquam formosam aliquam multisque procis petitam sponsam nacti, non modò ut sui misereamur, non postulant, verùm etiam sibi invideri à nobis putant. Sed habeant sanè sibi totum istuc, quidquid est, formæ mirificæ atque elegantix: me quidem certè rivalem non habebunt.

At verò, si non eorum, quod ità ipsi malunt, miserebor; non

non poterit certè mihi, non vobis Florentini, non prudentissimo cuique viro tot ingenuorum una in domo conditio non miseranda vehementer videri. Unusne tam multis, in docendi generibus dissimillimis, sufficiet? An possunt omnia promiscuè omnibus tradi? Nihil inter lectionem scriptionemque differt? rhetoricane præceptiones possunt grammatice discipulis adcomodari? Non alia oratorum, alia poetarum est institutio? quid orationi cum carmine? quid figuris dicendi cum emendata loquutione? quid scriptori cum a-nagnotte? Alius alii sit impedimento necesse est. Quantum uni tribueris, tantum subriperis alteri. Non potes non aliquem negligere, qui omnes complecti velis: nisi autem omnes complexus fueris, certè aliquem negliges. Non intelligo, quid ista domestica institutione discipuli tam dispares adjuventur. Temporis compendium, in ista tam multiplicis doctrinæ ratione, non video. Ut multum operæ singulis culturaeque impendatur, vix poterit quoque die sesquihoræ spatium unicuique contingere. Quantulum autem est hoc, non dico ad discendi celeritatem, sed ad mediocritatem sciendi? Tu mihi etiam Scholas publicas criminaberis, ac nimis longam in iis esse institutionem quereris? Quinque solidas diurnas horas eandem, ut dicitur, incudem tundimus. Idem opus sive grammatikum, sive rhetoricum, sive poetikum sine intermissione urgemus. Ferrea sint licet, quæ tractamus, ingenia; cedant tamen repetitis ictibus necesse est, atque mollescant. Aut nullum docendi discendique compendium est, aut hoc est profectò, eadem iisdem diuturnâ operâ perpetuâque inculcare.

Placet, inquit, consilium: sic igitur faciemus: singulos singulis liberis nostris privatos doctores adjungemus, qui eadem assiduè iisdem inculcent. Id si fecerimus, profectò vicimus. Neque enim tam celeriter publico doctore qui tam multos vulgò suscipit instituendos, erudire suos licebit, quàm privatis nostris, qui uni sese totos impendent.

Heic ego, tam subita tamque acuta istorum interpellatione oppressus atque percussus, quid tandem, Florentini, reponam? Quid me vos responsurum putatis: Fortasse id dicam, quod dicturum me nemo vestrum suspicatur. Videte, quam non ego meam causam agam, sed pro litteris, & pro publicis utilitatibus ac comodis laborem. Quod quidem mihi publicos doctores concessuros certò scio, nec me prævaricationis alicujus acturos reum, si quod est plerisque mortalibus maxime gratum, reipublicæ autem ipsi propè æquè salutare futurum, quamquam minus Scholis ipsorum utile, hoc tempore dixero. Ego verò, si qua in civitate tanta sit excellentium doctorum copia, ut singulis adolescentibus singuli excellentes doctores possint adtribui, non dubitabo privatam istiusmodi institutionem si non publicæ anteferre, at certè cum ea propemodum comparare. Ne sic quidem publicæ institutionis illa, quam quærimus, brevitatis celeritasque æquabitur: verumtamen neque tanta erit hujus privatæ diuturnitas, ut non, in hoc hominum tam insolenti Publicarum Scholarum fastidio, ferri quodammodo atque adeò negligi possit. Sed tam multos istos excellentes ubinam reperire doctores possumus? Fac reperiri. Ex iis ipsis quàm multi à privato magisterio isto, humili, obscuro, ærumnosissimoque abhorrebunt. Quò magis excellent, eò minus volent: facultati obstabit ambitio: præstantia dignitate obruetur. At amplissimis præmiis propositis, promissisque ingentibus invitabuntur. Quid dicam hoc loco, planè nescio, Florentini. Non enim divitias cujusquam civis, neque munificentiam fati novi. Unum tamen illud dicere non omitam, hoc vulgò in magistris sive privatis sive publicis conducendis accidere, ut, qui liberales in eos munificique esse vellent, ferme non possint; qui possent, nolint oppidò. Nec verò nonnullorum etiam querelis non aliquando interfui, qui secum valde inliberaliter, & certè non ut pro sua opera atque in erudiendis pueris labore æ-

quum

quum erat agi à parentibus dicerent. Quos quidem ità consolari consuevi, ut pràteritorum memoriam temporum repetens, haud aliter in omni àtate cum magistris actum esse à parentibus doceam: soleóque illos ad luculentum sanè auctorem Juvenalem (*) rejicere; qui comemoratis insanís hominum sua tempestate locupletissimorum sumtibus, ità de eorumdem in filiorum magistris parsimonia avaritiàque testatur:

(*) Satyra
VII.v.186.

Hos inter sumtus sextertia Quintiliano,

Ut multum, duo sufficient.

Tum ad extremum non sine quodam fatidico mentis instinctu, quo non suam modò, sed consequentes etiam àtates, nostràmque hanc adeò complexus est, egregius vates ac planè vates exclamat:

Res nulla minoris

Constabit patri, quàm filius.

Verùm hæc ego, consolandi causà necessarios meos, aliquando soleo, non exprobrandi cujusquam divitis consuetudinem, commemorare. Sed profectò videtis, rationi illi atque instituto, singulos excellentes doctores singulis adolescentulis adhibendi, sive excellentium paucitatem, sive eorum ipsorum in summa etiam copia voluntatem, sive demum parentum parsimoniam adversari; ut omnino de talibus consultare, optantis magis sit, quàm rem explicatam, quæq; fieri in hominum vita possit, in medium adferentis.

Sed certè aliquis aliquando reperietur parens, cui & conducendi liberis suis egregii doctoris facultas suppetat, nec voluntas non suppeditet. Quid? plus tum domestica, quàm publica institutio valebit? Unus uni addictus plus proficiet, quàm in Scholis publicus doctor multis deditus? Continget id fortasse aliquando: contigisse etiam nonnumquam possim concedere. Sed neque ex iis, quæ solent per raro contingere, agendarum in vita rerum constituenda ra-

tio est ac moderanda; neque certè id ipsum, quod aliquando five contigisse, five contingere posse confiteor, doctentium facultati est, sed discentium præstantiæ, singularibusque ingeniis tribuendum. Valet, si quando id evenit, vis animi excellens quædam, non disciplina: non ratio, sed natura dominatur. Da celeres in adolescente ingenii atque acutos motus; da acre discendi studium; da sciendi incensam atque inflammata cupiditatem: adde eò animi generosam quamdam indolem atque excelsam, quem vinci pudeat, qui ne parem quidem ferre possit, sed primas in litteris petat ac concupiscat, gloriæque stimulis acerrimis concitetur: næ iste, tantis bonis ac dotibus cumulatus, haud multum sanè magistri ullius institutionem requireret. Simul ac prima tradideris, ac, tamquam forti equo ac generoso, stadium curriculumque monstraris; impiger ad metas sine duce, aut rectore provolabit. Factum hoc etiam in scholis publicis, & me discente commemini, & me docente expertus sum, ut incredibiles quidam ad omnem litteraturam talium ingeniorum, atque admirabiles cursus exstiterint. Quid quò de Torquato Tasso, principe illo epici apud Italos carminis Alite, proditum memoriæ est, (a) eum à Bernardo patre, vix dum quadrimum, mæ Sodalitatis hominibus, qui recens ludum Neapoli aperuerant, in publicam disciplinam traditum ac commendatum, usque adeò in litteris tamque celeriter profecisse, ut septennis & Latinam perbene linguam nòsset, & Græcam non ignoraret, & versus & orationes scriberet, & ad coronam, quæ scripserat, recitaret?

Sed ego non exemplis singularibus abutar: non, quod aliquando, quod præter consuetudinem, quod alia fortasse de causa accidit, continuò id publicis Scholis adscribendum putem. Quod more quod plerumque, quod rei ipsius efficientia quadam naturæque fit, id in omni disputatione valeat, id omni causæ ac controversiæ suffragetur.

Sic

Sic igitur statuo: unius doctoris in uno erudiendo impensam atque occupatam operam minus vulgò esse utilem, quàm multis in eodem genere institutionis addictam. Quàm tandem hoc demonstrari potest? Quia plùs à multis unus, quàm ab uno adjuvatur. Quid ais, o bone (dicet aliquis) quæ rerum portenta narras? inludisne tu nobis: an te stultissima opinione ludi atque agi transversum finis; Hoc quidem ridiculum est, magistros putare à discipulis adjuvari; nec docendi munus onus esse quoddam videre, quod, quò plures docendi sunt, eò magis, non minuitur, sed augetur.

Hoc mihi certè ignotum esse non potest, esse onus & fanè grave ac permagnum, atque Æthnâ (ut dicitur) gravius, docere. Sed ne illud quidem ignorari à me existimandum est, discentiùmne multitudine adlevetur id onus; an gravescat. Levius certè fieri, quicumque mercede docent, eoque levius, quò plures docent, confitebuntur. Verùm iis quoque, qui non mercenariam operam suam locant, sed gratuitam impendunt, scitote idem videri, idemque usuvenire, ut multitudine potiùs discipulorum, quàm paucitate subleventur. Quod oratoribus concio, quod recitatoribus coetus, quod actoribus corona, hoc est auditorum frequentia doctoribus. Contrahuntur animi solitudine, affliguntur, concidunt: languescit industria, frangitur actio, vox denique ipsa debilitatur. Nec modo ità fit naturâ: sed judiciò id etiam ac voluntate faciunt. Insani enim esse hominis arbitrantur, aut vocem validiùs intendere, aut actionem acriùs commovère, aut vehementiùs animis concitari, denique non modicè, non leniter, non remissè omnia aut eloqui aut agere, ubi vix sit, qui te exaudiat, & cuius causâ tantùm contendere conarique debeat. Contrà verò erigimur, recreamur, commovemur frequentia; causamque esse justam putamus, cur & voce & actione & animis excitemur, ubi plurimos in nos intentos, & tamquam ab ore pendentestro

stro iuuemur. Jam verò quantum de ardore animi, deque actionis vocisque motu ac contentione remittitur; tantum de vi ac facultate sive docendi, sive persuadendi, sive efficiendi denique quidpiam in eorum mentibus, ad quos adhibetur oratio, ferè deperditur: eoque minùs ad comprehendendam, tamquam aliquam flammam; vim orationis atque doctrinæ est aptus auditor, quò frigidior ad eum atque languidior, sive orator, sive doctor adcedit. Hæc scilicet nemo non ità contingere, ac necessariò quidem contingere intelligit.

Quod igitur possumus studium ab eo doctore, quam alacritatem, quam vim in docendo contentionemque expectare, cui, tamquam fabulam acturo, ædium angustissima maximèque abdita zotheca totum theatrum sit, confessus spectatorèsque puerulus? Exanimetur mente, actione torpescat, linguâ etiam hæsitet necesse est. Nolim hunc ego valde esse doctum. Æquiùs tolerantiusque tantas rerum angustias diritatèsque feret indoctior. Quò est enim quisque eruditior, hoc luce magis frequentiaque delectatur: hoc se majore theatro dignum putat.

Verùm me quidem non magis iste doctor, certè miserandus, quàm docendus ille, qui timidus ac verecundus, mærens, terramque intuens adstat, ingenuus puer movet. Videor enim illi adesse, ac tamquam præsens præsentem intueri. O miserum atque infelicem, & certè non ista fortuna dignum! Quid mæres, miser, quid me identidem adspectas, quid suspiras, quid ingemiscis? Misericordiam tibi ego, dolorèmque meum possum impertiri; solatium ac salutem non nisi parens potest. Qui tibi animus, miser, quæ mens, quæ vita soli cum solo, tristi, severo, horrido, fortasse etiam moroso, clamoso, plagoso, inhumano? Nónne necesse est, ut aviculas videmus à gregalibus caveâ disclusas, despondere, macescere, interire; ità te misellum æqualium coetibus interclusam, tamquam coelò liberò prohibitum, tanta in solitudi-

dine

dine ac tenebris brevè contabescere atque emori? Sed fac vivas; atque utinam felix diùque vivas: at non speret pater, te tantâ confectum curâ, tantoque mærore perditum, adflictum, exanimatum, lucis vitæq; pertæsum, excitaturum esse umquam animum atque erecturum, & illos, quos somniat, in litteris processus celeriter esse effecturum.

Sed nos jam ex hoc privati laris, tamquam carceris, horrore ac solitudine ad publicarum Scholarum lucem ac frequentiam conferamus. Nitent heic mihi omnia, rident, gestunt: nihil squalidum, nihil triste, nihil obsoletum. Placent mihi subselliorum illi ipsi gradus atque ordines, ut me ingredi quoddam theatrum existimem. Placent pendentes parietibus coronæ, tubæ, vexilla: tam multa illa litterariæ, tamquam bellicæ virtutis insignia; Pœnorum leones illi, Romanorumque illæ aquilæ, tantæque magnarum rerum ut in scena, ipsa imitatio placet. Confessus verò ille tam frequens, tam honestus, tam splendidus tot ingenuorum; mundities, cultus, vultus illi feroculi, magnum quiddam ac præclarum minitantes, cui tandem poterunt displicere? Quanta alacritas? quanta sedulitas? quanta æmulatio? Quæ spes? qui timor? quæ cura? Ingenii enim mox est, memoriæ, doctrinæ, diligentia faciendum tanta in celebritate periculum. Procedit ecce publicus doctor: gymnasii limen ingreditur. Omne murmur ac strepitus, si quis erat, illico conquiescit. Adfurgitur: fit honestissima persalutatio: confiditur: nihil cessatur. Jubentur prodire ex adversis partibus aliquot, tamquam pugilum, paria, & in mediam arenam ad certamen luctamque descendere, & memoriter insigniorem aliquam veterum, sive oratorum, sive poëtarum locum alternis vicibus recitare. Consistunt in medio gymnasio duæ utrimque adolescentulorum acies, magnorum exercituum instar atque animos gerentes. Datur pugnæ signum: configitur: recitatur. Qui cursus verborum, DEUS immortalis! quæ linguæ celeri-

Q

celeri-

celeritas! quàm nulla hæsitatio! Ut iminent adversarii! ut instant! ut urgent! ut moram adferre aliquam student! ut offendicula injiciunt! ut dejicere ac deturbare stantes omni ope vique conantur! Nec, si non potuerunt, tamen animos demittunt: æquè se vicissim restituros, neque locò movendos ac pervertendos confidunt; &, si non vicerint, non esse tamen vincendos sperant. Instauratur de integro certamen: atrocior pugna committitur: hos successus ferocios, illos anceps proelii eventus ex omni parte cautiores facit. Fit clamor, impetus, incursus: petitiones propemodum gladiatoriae conjiciuntur: aliquæ declinantur, non omnes. Qui enim id in tanto animorum ardore ac pertinacia possit? Heic lapsus aliquis concidit. Clamorem victores tollunt, gestiunt, exfiliunt, gratulantur: supplicationem propè sibi decerni ac triumphum postulant. Silent contra victi, dolent, indignantur, inlacrymant. Excedunt tamquam faucii ex acie; integri recentèsque subcédunt, qui hostium effrænatos impetus atque insolentiam frangant ac comprimant. Pugnatur rursus infestissimis animis: stat aut gloriosè vincere aut honestè cadere: hæret vir viro, pes pedi: manus manu conferitur: vi geritur res. Pluveræ adeò nubes, pedum supplensione & corporum agitatione, tolluntur. Quod ubi doctor animadvertit, rem plùs nimio calere, & propè ad interneccionem atque exitium adduci, furentes auctoritate sua nutúque cohibet, atque, ut Virgilianus ille Æolus,

(*) *Aeneid.*
1. v. 61.

Mollitque animos & temperat iras: ()*

conlaudatísque victoribús, præmiòque ornatís, & tamquam bonus imperator, suorum virtute rebúsque gestis vehementer lætatus, receptui cani jubet; sed ità, ut faciat tamen victis certaminis in alio quodam genere potestatem. Non pugná desistitur, sed locus atque arma mutantur. Scribendo, interpretandóque decertant. Pugnatur eminus nihilo segniùs, quàm modò pugnatum est cominus. Idem ani-

mus,

mus eadem vis, eadem rerum fortunæque vicissitudines. Ità post multas in acerrima contentione consumtas horas, quum se propter ardorem animi tamdiu contendisse vix sentiant; in castra præclaræ cohortes dimittuntur; domum disceditur; curantur corpora; ad aciem, ad solem, ad pulverem haud ità multò post reditur: eaque toto anno perpetua sibi subcedens exercitatio in Scholis publicis contentioque servatur.

Heic mihi quisquam audeat segnem illam privati doctoris atque intermortuam disciplinam objicere, aut verò etiam comemorare? Quisquamne privatas Scholas publicis anteponat, facilioresque in illis, quàm in his doctrinarum esse cursus contendat? Quid illis magis impeditum? quid autem his commodius atque explicatius? Heic frequentia, illic solitudo; heic alacritas; illic torpor; heic contentio, illic quies; heic æmulatio, illic securitas: denique in illis statuere hoc nemo possit, plurane incommoda docentium facultatem, an discipulorum industriam remorentur; contra in his omnia sunt cum ad discipulorum utilitates, tum ad docentium rationes maximè adcommodata. Agitur heic semper aliquid, in litteris adsiduè vivitur, non torpent animi, non languescunt: laude, ignominia; spe, timore, præmiis, suppliciis excitantur. Quam potest quisquam hinc existere docendi moram, quam discendi diuturnitatem comminisci? Nonne omnia eò potius referri ac collineare intelligimus, ut quàm fieri potest celerrimè brevissimèque discatur?

At doctrinæ tradendæ turba obstat; nec, perinde ut uni privatus, ità multis potest se totum publicus doctor impendere.

Quid si non unus privato, sed plures, ut vulgò fit (nam quid in re quotidiana atque perspicua diutiùs inludi patiamur) quid si, inquam, non unus privato, sed plures sint adolescentuli adolescentulæque simul instituendæ? Nonne domestica hæc etiam turba doctrinæ tradendæ obstare existimabitur?

tur? Singulisne se totum poterit, idque in dissimillimis doctrinæ generibus, privatus doctor impendere; Cur ea publicis scholis à privatarum patronis objiciuntur incommoda, quibus privata ipsæ vacare non possunt? Quid unus iste uni addictus tam sæpe jaçtatur, si non uni plerumque, sed multis, iste nescio quis unus addicitur?

Sed esto; uni addicatur; quid tum? An minùs unus non uni in Scholis publicis sufficit? Non sufficere, possum fortasse in iis publicis Scholis concedere, ubi multa multis ab eodem doctore traduntur: quas ego Scholas five à defensione mea rejicio ac separo; five, quoniam id non est necesse, ab aliis commodis, quæ sunt illis cum nostris communia, emolumentisque defendo. At verò in reliquis publicis plerisque Scholis, in quibus singulæ separatim disciplinæ ejusdem ordinis adolescentibus explicantur, ubi eadem discipulorum est institutio, unaque docentis opera præceptioque consumitur, non magis doctrinæ tradendæ turba, quàm exaudiendæ doctoris voci, impedimento esse potest. Non, quod multis dicas, minùs singuli exaudient: neque minùs singuli discant, quod multos doceas. Tota singulis auditoribus unius vox una contingit: tota discentes singulos institutio una unius informat. Quæ grammaticus doctor grammaticis: quæ Rhetoricæ, Humanitatis, Poëticæve studiosis, aut rhetor, aut philologus, aut poëta præcipit multis; profectò non plùs valerent, si uni, non multis, præciperentur. Non igitur obstat in Scholis publicis turba præceptis. Num emendationi scriptorum? Id enim est alterum, quo præcipua earum doctrina continetur. Nam tertium illud, *interpretari*, vel commodè ad præcepta revocari potest, vel certè non habet præceptorum dissimilem rationem. Ut enim multis simul eadem præcipimus, sic eadem multis simul interpretamur. Quartum autem, quod nonnulli addunt, *Memoriam excolere*, à scholasticis exercitationibus sejungo. Domo enim adferuntur, quæ in Scholis memori-

ter

ter pronunciantur. Una igitur scriptorum emendatio relinquitur: de qua illud brevissimè dicam, non modò non impediri eam turbâ, sed adjuvari.

Cognoscit domi privatus doctor, quæ scripsit alumnus suus: in qua quidem re, quæ ad ejus, quem instituit, eruditionem præstat, sive præstare debet, ferè illa sunt, quæ sapiens poëta (*) diligenti alienorum versuum censori facienda præcipit:

(*) Horat.
in Arte poet.

*Vir bonus & prudens versus reprehendet inertes,
Culpabit duros, in comitis adlinet atrum
Transversò calamò signum, ambitiosa recidet
Ornamenta, parum claris lucem dare coget,
Arguet ambigè dictum, mutanda notabit.*

Habetis à privato doctore scriptorum emendationem. Num quid reprehendo? Nihil fanè. Rectè enim omnia atque ordine facta video, nec uni ab uno meliùs consuli posse intelligo. Sed mihi dicite, amabo vos. Si plures, non unus, illud idem scriptum ad privatum hunc doctorem adtulissent, atque eadem, quæ unus ille, peccassent; minùsne ceteris una illa unius emendatione consuleretur? Certè non minùs. Æquè enim omnibus, qui eadem peccassent, eorundem peccatorum emendatio prodesset. Quid, si alia unus, alia plures illi peccassent? Nempe tum unius peccatorum reprehensio iis etiam, qui illa vitassent, valde conducere: sive quòd, quum casu illa, non ratione vitassent, æquè de illis admoneri eos necesse est, ac si nequàquam vitassent: sive quòd peccati etiam iudicio ac voluntate vitati reprehensio atque notatio vehementer ad ejus cum certiore scientiam, tum firmiorem memoriam diuturniorèmq; facit: sive denique, quod oburgatio illa aut etiam animadversio, quam in unius reprehendis peccatis, castigandaque segnitie adhibere doctores solent, reliquos à peccando non modò in eodem, sed etiam in similibus peccandi generibus continet. Hanc igitur mul-

tiplicem utilitatem ex unius peccatorum reprehensione turba perciperet. Quid? unus ille, è cuius reprehensione tanta doctrina in reliquos, tamque insignis utilitas redundaret: num vicissim posset ex aliorum peccatis ac reprehensione proficere? Non posset: siquidem sola ipsius à doctore, illi uno addicto, peccata conrigerentur. Essetne hoc illi utile? Imò valde quidem adversum, & discendi celeritati maximè infestum. Possumusne aliquam rationem excogitare, qua hic quoque unus hac in doctrinæ parte adjuvetur, & ne tantis utilitatibus fructuque careat? Possumus, & facili quidem negotio possumus. Quis tandem? Reliquorum etiam, quos ad privatam hanc Scholam adcessisse, atque idem, emendandi causâ adtulisse scriptum fingimus, à privato doctore peccata proferantur, reprehendantur, castigentur. Eandem tum unus utilitatem ex multorum prolatis, reprehensis, castigatisque peccatis consequetur, quam consequi ex unius emendatione multos vidimus. Placet ità fieri? Quid ni placeat, si non alia ratione possumus hujus unius cumulatori eruditioni doctrinæque consulere? Quid hoc? Nónne, si ità fiat, tum ad emendationem scriptorum, maximè discuntibus profuturam, turba advocatur? An non animadvertitis; è domestica nos in publicas esse Scholas delapsos? nónne publicum è privato doctorem fecimus? nónne ab illo unum adolescentulum, quo comodiùs is atque utiliùs institueretur, abduximus, & inter æquales in Scholis publicis conlocavimus? Satisne videmur confiteri (si res una illa, cui maximè turba obstare videbatur, scriptorum nempe emendatio, discipulorum multitudine non impeditur, sed adjuvatur) reliquam publicarum Scholarum institutionem longè privatæ multumque præstare, & ad celeritatem discendi esse maximè adcomodatam? Nam quid dicemus? Comodiùs una in domo multiplicem disciplinam disparibus alumnis impertiri, quàm in Scholis publicis eandem cum paribus discipulorum ordinibus comunicari? Hoc quidem

dem cum rationi, tum rei ipsius naturæ adversari perspicuum est. An promptiores ad unum modò docendum alacriorés-que privatos, quàm ad multos instituendos publicos doctores adcedere? At solitudine concidere animum docentibus, facultatémque minui; contrà excitari illum frequentiam, hanc autem augeri constat. Discentiúmne studia, privata institutione commoveri, publica retardari? At torpere solos, acui autem congregatis industriam, fierique eos ex æmulatione adfiduáque inter se contentione sollertiores vidimus. An denique præcipiendi, interpretandi, emendandique rationem uni magis ad commodari? quam nemo est, qui non æquè pluribus convenire sine cujusquam detrimento intelligat: quum præsertim ipsa scriptorum emendatio in turba utilior ac multitudine evadat. Quid igitur dubitamus, publicas Scholas in invidiam ab obrectatoribus imperitisque hominibus vocatas, & atrocissimi maleficii reas injuriâ factas, sententiâ nostrâ absolvere, & longè ab iis diuturnitatis in docendo abesse crimen, pronunciare? Dixi.

- (a) In vita Torquati Tassi ab Joanne Baptista Manso conscripta, & Florentiæ anno 1724. edita, cap. 12. *Era di que' tempi venuta novellamente in Napoli la Compagnia de' Padri del Gesù: la quale comechè poscia abbia con maraviglioso processo scorso tutto 'l Christianesimo, ed illustratolo con chiarissimi lumi di sapienza e di santità: allora tuttavia essendo picciola famigliuola, e di poco tempo prima ragunata, e non avendo molta fama, fù ricevuta da quella città, madre d' opere fante e magnifiche, nella vietta, che chiamano del Gigante: dove egli aprirono in prima una picciola Chiesetta, e le loro usare Scuole: nelle quali cominciarono con maraviglioso frutto à seminare e nelle prediche e nelle lezioni santa e profonda dottrina. Nelle costoro Scuole adunque Torquato, menando ancora il quart' anno degli anni suoi, fù dal padre mandato à compire gl' incominciati studi . . . Il che fece il fanciullo con tanto ardor d' animo, che non si lasciò mai cogliere dal nascen-
- „ te

„ te giorno nel letto: anzi assai sovente s' alzava di notte
„ tempo; ed aveva così gran fretta di esser menato al
„ maestro, che fù mestiero talora alla madre di mandar-
„ lovi innanzi di co' doppiieri accesi, per vedere la stra-
„ da. Quivi fece egli così felici avanzi, che in altri quat-
„ tro anni apparò presso che perfettamente la lingua La-
„ tina, ed in gran parte la Greca, e per sì fatto modo
„ le regole intorno all' arte del favellare e dello scrivere
„ acconciamente ed in prosa ed in verso, che compiuto
„ il settimo anno dell' età sua, compose e recitò publica-
„ mente orazioni e versù con nuova maraviglia di chi
„ l' udiya. ec.

